

documentació escrita, i fins notes a peu de plana). De nou, com en el cas de Defoe, sorprèn la modernitat de la temptativa de Manzoni, a la qual val a considerar com un precedent directe de la novel·la-reportatge contemporània de Truman Capote, Norman Mailer i el propi Leonardo Sciascia.

3.4.1.2. Alguns precedents heterodoxos: De Quincey, Poe, Baudelaire, Dostoievski

Per bé que encara caldrà esperar als inicis del nostre segle perquè el reportatge novel·lat iniciat per Defoe i Manzoni cualli i proliferi, hi ha al llarg del segle XIX, al meu parer, algunes temptatives alhora assagístiques, periodístiques i literàries que val a considerar com a precedents del gènere.

Les obres de què parlo il·lustren la tendència de d'una part de la prosa literària vuit-centista a aproximar-se a l'escriptura periodística. Són, en general, peces de difícil classificació, properes per igual a l'assaig, l'autobiografia, la novel·la, la *short-story* i el reportatge, l'escriptura de les quals coincideix aproximadament amb el naixement de la sensibilitat moderna i amb la incorporació del paisatge urbà i del present històric a la literatura.

A Confessions of an English opium-eater (1822)¹⁰ i a

Suspíria de Profundis (1845)¹¹, Thomas de Quincey relatà la seva adicció al làudanum, que començà a prendre per tal de mitigar els forts dolors que patia. Confessions... és una obra singular, veritable versió *maldita* de la literatura autobiogràfica moderna inaugurada per Rousseau, escrita amb una prosa esplèndida i amb una sinceritat que voreja el patetisme. Però és també, alhora, un assaig i un reportatge, publicat per primer cop, el 1821, en les pàgines del *London Magazine*. Ja en les primeres línies de l'obra, De Quincey resumeix el seu propòsit exemplaritzant:

"Te ofrezco, amable lector, el relato de una época notable de mi vida; confío en que, vista la aplicación que le doy, será no sólo un relato interesante sino también útil e instructivo en grado considerable. Con 'esa' esperanza lo he redactado y 'esa' será mi disculpa por romper la reserva delicada y honorable que, por lo general, nos impide mostrar en público los propios errores y debilidades."¹²

Malgrat el turment que va patir per causa de la seva adicció a l'opi, De Quincey maldà per descriure la seva experiència ecuaníment, sense els tons alarmistes ni les denúncies moralitzants amb què tants homes reintegrats a la normalitat relaten el seu descens a l'infern.

Suspíria... té ja, en canvi, un caire més oníric, per tal com De Quincey hi consignà els somnis i les experiències psíquiques que li causà la seva adicció. El text d'aquest llibre va aparèixer també a un mitjà periodístic, la *Blackwood's Magazine*, l'any 1845.

¹¹ Thomas de Quincey, Suspíria de Profundis, Madrid, Alianza Editorial, 1985.

¹² Thomas de Quincey, op. cit., 1984, p. 9.

Tanmateix, el més clar exponent de la prosa entre assagística i periodística de De Quincey és el cèlebre Of murder considered as one of the fine arts (1827)¹³. El llibre, a més d'una humorística conferència en defensa del crim perfecte llegida davant d'una hipotètica Society of Connoisseurs in Murder, conté un "Post Scriptum" afegit el 1854 on l'autor recrea uns assassinats reals esdevinguts a Londres entre 1804 i 1812¹⁴. En opinió de Luis Loayza, la crònica dels assassinats de Williams i de M'Kean combina detalls de sorprenent exactitud amb una atmosfera romàntica fruit, probablement, de la desbordada imaginació de l'autor:

"No sé si De Quincey inventó estos hechos o si los recordaba por haberlos leído en los periódicos; lo cierto es que los transforma e ilumina y que, dispuestos en un punto de tensión casi intolerable, producen una impresión sobrecogedora. De Quincey ha hecho suya la escena atroz del crimen asumiendo el propio terror y esta es la emoción que nos comunica. No hay duda que para ello tuvo que vencer una profunda resistencia y bastaría señalar que entre los crímenes y la narración median más de cuarenta años: la imaginación asimiló, fue enriqueciendo lentamente sus materiales."¹⁵

Més que la improbable veracitat dels successos narrats per De Quincey, importa la manera com l'autor pren una matèria presumptament real i la recrea amb procediments d'escriptura que deuen tant al conte policíac com a la

¹³ Thomas De Quincey, Del asesinato considerado como una de las bellas artes, Madrid, Alianza Editorial, 1985.

¹⁴ Per bé que no existeix constància, fora de les declaracions del propi De Quincey, de l'autenticitat dels fets, ni tampoc de l'exactitud de les dates.

¹⁵ Loayza dins De Quincey, op. cit., 1985, pp. 10 i 11.

crònica i al reportatge periodístic.

Un caràcter semblant tenen dos contes d'Edgar Allan Poe, The murders in the Rue Morgue (1841), publicat a Graham's Lady's and Gentleman's Magazine, i The Mystery of Marie Roget (1845)¹⁶, tots dos basats, segons declaracions del propi autor, en successos realment esdevinguts, per bé que evidentment recreats per la seva extraordinària imaginació¹⁷.

De nou, com en el cas de De Quincey, no ens importa tant la veracitat d'aquests relats com la manera en què són escrits: conjuguen la progressió dramàtica i la creació d'atmosferes i ambients característiques del conte policíac-gènere que, a parer dels historiadors, varen inaugurar amb l'exacte i meticulós registre dels detalls propi del reportatge de successos modern. No debades, tots dos contes

¹⁶ Los asesinatos de la calle Morque i El misterio de Marie Roget, dins E.A. Poe, Cuentos, Madrid, Alianza Editorial, 1978, vol. I. A l'esplèndida biografia amb que prologa l'antologia, Julio Cortázar al.ludeix de passada a l'autenticitat dels fets narrats a El misterio... (p. 33).

¹⁷ Acosta Montoro, op. cit., 1973, vol. II, consigna que Poe va escriure The Mystery of Marie Roget

"utilizando todos los recortes de periódicos que guardaba. Su relato apenas se apartó de la realidad. Envió el manuscrito al editor de los populares "Boston Times" y "Notion Magazine". Lo ofreció a dos editores más. Ninguno quiso comprarlo. Al fin lo aceptó el periódico "Snowden's Ladie's Companions" [...]. Allí salió la historia en tres partes en los números de noviembre y diciembre de 1842 y el de febrero de 1843."

varen ser publicats als *magazines* estadoundencs de l'època.

La influència d'Edgar Allan Poe i de Thomas De Quincey en Charles Baudelaire és ben coneguda. Traductor dels contes del primer, fou sobretot el segon qui va influir en la seva prosa testimonial. Tant Du vin et du haschisch (1851) com, sobretot, Les paradis artificiels (1860)¹⁸ combinen l'autobiografia i l'assaig. Encara que només sigui per les seves qualitats formals, totes dues peces mereixen ser incloses en la nòmina de la millor literatura del segle XIX. Però, de més a més, són magnífics documents, il·luminadors assaigs sobre l'adicció al vi i al haxis, i també penetrants reflexions sobre la relació dels psicotròpics amb la creació artística.

Ben diferents són les situacions relatades per Fedor Dostoievski a Zapiski iz myortvogo doma (1861-62)¹⁹, alhora llibre de memòries, quadern introspectiu i, sobretot reportatge novel·lat sobre el confinament de l'escriptor en un presidi de Sibèria, on passà quatre anys fent treballs forçats.

El llibre, publicat en la revista *Vremya* -que ell mateix fundà- es presenta aparentment com les memòries d'un invididu condemnat a presó per haver mort la seva muller,

¹⁸ Charles Baudelaire, Los paraísos artificiales. Acerca del vino y el hachis, Barcelona, Fontamara, 1986.

¹⁹ Fedor Dostoievski, Recuerdos de la casa de los muertos, Barcelona, Bruguera, 1981.

però és en realitat un testimoni autobiogràfic meticulosament detallat que al llarg de pàgines negres, fantasmals, descriu la vida quotidiana a la presó i ofereix penetrats estudis psicològics dels convictes que va conèixer. Zapiski iz... anticipa el Goulag stalinianà modern i bona part de la literatura que sobre ell s'ha escrit. Obres contemporànies com les d'Alexander Solzhenitsyn (Arkhipelag Gulag, 1973), Artur London (L'Aveu, 1968), Joaquim Amat-Piniella (K.L. Reich, 1963) i Arthur Koestler (Arrow in the Blue, 1952; Invisible Writing, 1954), alhora autogiografies, novel·les i reportatges, en són clarament deutores.

3.4.1.3. La novel·la experimental de Zola

La recerca dels antecedents del reportatge novel·lat contemporani troba en Emile Zola una fita essencial. Com que ja ens hi hem referit en el capítol dedicat a la novel·la, ens resta només fer èmfasi en la vinculació de les seves novel·les naturalistes més importants amb las tècniques de documentació pròpies del reportatge periodístic.

Tota la sèrie de Les Rougon-MacQuart és expressió del propòsit zolià de confegir *études* i *enquêtes* sobre la realitat social del seu temps. Però són L'assommoir (1877) i, sobretot, Germinal (1885) els intents més reeixits de transposició novel·lesca d'una matèria primera netament periodística, obtinguda després d'intenses i extenses

investigacions sobre el terreny²⁰. Caudet observa que a Germinal, sens dubte el més radical exponent del naturalisme radical de l'escriptor,

"Zola se compromete con unas realidades sociales, el mundo de los mineros, y convierte en materia novelable una información laboriosamente recopilada sobre ese mundo."²¹

Una vaga de miners que s'inicia en Anzin el febrer de 1884 donà a Zola l'oportunitat d'experimentar els principis sobre la *novel.la experimental* que havia exposat en els seus assajos teòrics. Quatre dies després d'iniciada la vaga, Zola s'hi presentà a la zona. El coneixement directe de la situació dels miners, els documents a què va tenir accés i les entrevistes que realitzà li proporcionaren un abundant material documental de primera mà per a escriure, després d'un acurat procés de *transmutació literària*, la *novel.la Germinal*.

Germinal no és un reportatge novel.lat, però tampoc una novel.la realista d'imaginació. Encara que molts passatges de l'obra parteixen directament de les observacions directes que l'escriptor va fer, de les converses que va escoltar i dels documents que va obtenir, tant el conjunt de la novel.la com alguns dels seus aspectes

²⁰ Els diferents aspectes de l'obra d'Emile Zola, sobretot els relacionats amb l'elaboració i escriptura de Germinal, són tractats a "Zola", número monogràfic de la Revue d'Histoire Littéraire de la France, maig-juny 1985, n. 3. També és de gran interès l'estudi preliminar de Francisco Caudet inclòs a E. Zola, Germinal, Madrid, Ediciones de la Torre, 1985, pp. 9-122.

²¹ Caudet dins Zola, op. cit., 1985, p. 50.

essencials responen als procediments de condensació i de tipificació característics del realisme novel·lesc del vuit-cents. A partir del material documental autèntic, Zola construeix una intriga novelesca: condensa individus, esdeveniments i llocs reals en personatges, situacions i escenaris emblemàtics. Com assenyala Caudet,

"En la documentación reunida por Zola en torno a la mina, a las condiciones de vida y trabajo de los mineros y a quienes representaban los intereses del capital, se hallan imbricadas, aquí y allá, reflexiones y consideraciones sobre las posibilidades de desarrollar una acción lo más dramática posible. Para el empeño de abarcar un vasto mundo, el de las relaciones conflictivas del capital y el trabajo a lo largo del siglo XIX, y mostrar que la sociedad experimentaría un cataclismo si no eran atendidas las reivindicaciones de quienes tienen la fuerza de trabajo [...] necesitaba Zola tejer sobre tan densa realidad histórica referencial, reducida a los límites ejemplares de una anécdota novelesca (lo que pasa en *Germinal*), una acción dramática que incidiese, de manera catártica, en el conjunto, inabarcable en su totalidad, de tales problemáticas relaciones."^{2 2}

Els procediments de documentació emprats a Germinal han estat font d'inspiració directa tant per a molts escriptors de reportatges novel·lats contemporanis -com George Orwell o Günter Wallraff, per exemple- com per a tots els novel·listes naturalistes estadunidencs immediataments posteriors a Zola, des d'Upton Sinclair fins l'avantguardista John Dos Passos, passant per Theodore Dreiser, Jack London o James T. Farrell. També són hereus de Zola, al meu parer, els *muckrakers* estadunidencs, periodistes que durant els primers anys del segle es varen especialitzar en la investigació i en la denúncia de la

² Caudet dins Zola, op. cit., 1985, p. 51.

corrupció de les grans empreses i de l'Estat.

Les novel·les naturalistes en què Zola va esprémer més a fons les seves idees sobre la novel·la *experimental* fan d'ell un punt de confluència únic dels diferents corrents que varen fer possible el naixement i la proliferació del reportatge novel·lat contemporani.

3.4.2. PRECEDENTS IMMEDIATS

Entre les últimes dècades del segle XIX i les primeres del XX, les investigacions periodístiques novel·lades prefigurades pels autors referits varen conèixer una notòria proliferació, sobretot a França, Gran Bretanya i els Estats Units. L'explicació d'aquest fet rau, al meu parer, en la confluència de diversos factors connexes:

a) de primer, l'evolució de la novel·la realista vers el Naturalisme, moviment molt influït pel positivisme de les ciències experimentals; els novel·listes naturalistes veïen en l'observació directa i fins en la investigació sistemàtica de la realitat social un recurs indispensable per a escriure les seves obres.

b) en segon lloc, el progressiu desenvolupament de la gran premsa informativa de masses -diaris i *magazines*- entre les últimes dècades del segle XIX i les primeres del XX; un dels recursos per augmentar els tiratges de la nova premsa va ser la freqüent publicació de narracions de ficció o bé la novel·lització de l'actualitat informativa en forma de *human interest stories*, *features* i reportatges de successos

i de viatges²³.

c) després, la creixent utilització, en el camp de les anomenades ciències socials -història, sociologia, antropologia-, de tècniques d'investigació documental properes al reportatge. I, així mateix, la influència dels mètodes i de les teories científiques sobre la literatura i el periodisme de finals de segle;

d) per fi, l'adscripció de molts escriptors i periodistes destacats als diversos idearis de revolució o de

²³ El primer que Joseph Pulitzer introduí quan comprà el *New York World* fou la racionalització de la política publicitària del periòdic. Per tal d'aconseguir més vendes -és a dir, més beneficis directes, més anunciants i més influència social-, era necessari capgirar el to general del *World* cap el sensacionalisme, i augmentar significativament el relleu concedit a la informació sobre temes i afers locals; crims, successos de tota mena i escàndols de l'alta societat eren els predilectes de les informacions, cròniques i reportatges que publicava el diari. Tal com ho descriu Weill (a op. cit., 1962, p. 203):

"Los relatos de "interés humano" tomaron un desarrollo que jamás imaginaron sus precedesoras; se les señalaban a los lectores con títulos cuidadosamente elegidos, generalmente impresos en letras enormes. He aquí algunos: "All for a Woman's Love; A Mystery of the River; The Wall Street Terror". A las informaciones se acompañaban las ilustraciones [sic]. Cada número contenía retratos, escenas vividas; un suplemento dominical estaba completamente lleno de ilustraciones, ya más cuidadas. Como los anuncios llegaban cada vez en mayor abundancia, el número de páginas aumentaba sin cesar"

reforma social, fossin comunistes, socialistes o anarquistes.

3.4.2.1. Els muckrakers (aplegafems)

La influència dels idearis de reforma i revolució social sobre escriptors i periodistes explica precisament l'aparició d'un corrent de reporters estatunidencs, els *muckrakers*, que a principi de segle es varen dedicar a investigar, amb fins de denúncia social, situacions mistificades o negocis corruptes, tant de les empreses privades com de l'administració²⁴. Pérez Iriarte en fa un bon retrat de conjunt:

"La palabra, que algunos traducen eufemísticamente como "rastrilladores de cieno", tendría mejor correspondencia semántica con la expresión, indudablemente más plástica, de "los que revuelven en la mierda". El autor del mote, Theodore Roosevelt, no simuló su desprecio por ellos. Roosevelt se había inspirado en la obra de Bunyan de 1684 "Pilgrim Progress" para denominar a los "muckrakers". Estos, inferidos [sic] de tan digna

²⁴ Per a Epstein,

"The american tradition of muckraking, which got its formal designation in 1906, when Theodore Roosevelt used the term to disparage writers who specialized in exposing corruption, was at first concentrated more on the misdeeds of business than on those of government. [...] In more recent years, however, the muckrakers, with the significant exception of Ralph Nader, seem to have turned away from corporate abuses in favor of searching out political corruption. Since 1917, when the first Pulitzer Prizes were announced, nearly three times as many have been awarded for exposing political corruption of one sort or another as for reporting on activities on the business community."

Edward Jay Epstein, Between Fact and Fiction: The Problem of Journalism, New York, Vintage Books, 1975, pp. 101 i 102.

referencia històrica, fueron "un grupo de escritores y periodistas que consiguió que incluso los ciudadanos más alérgicos tomaran conciencia de que la nación tenía planteados graves problemas sociales... Las opiniones de los "muckrakers" eran objeto de cuidadosa investigación, aunque se presentaban de manera sensacionalista".²⁵

Els *muckrakers* desenvoluparen la seva tasca de denúncia a partir, sobretot, dels *magazines* més influents dels primers anys del segle: *McClure's*, *Collier's*, *Cosmopolitan*, *Hampton's* i, especialment, el legendari *The Masses*. La més famosa de tots ells, juntament amb John Reed, fou Ida M. Tarbell, qui entre 1902 i 1904 va publicar a *McClure's* History of the Standard Oil Company, una sèrie de reportatges sobre les pràctiques comercials de John D. Rockefeller i la poderosa companyia homònima. Emery assenyala que el

"detailed, thoroughly-documented account on the unfair business practices used by the company to squeeze out competitors put Rockefeller on the defensive for many years to come".²⁶

La denúncia de Tarbell no va ser un experiment aïllat. Un altre *muckraker*, Lincoln Steffens, investigà i posà al descobert la corrupció municipal existent a les ciutats de St. Louis, Filadelfia, Chicago, Nova York i Pittsburg a la sèrie de reportatges The Shame of the Cities (1906). Ray Stannard Baker, per la seva part, denuncià l'explotació dels menors i, sobretot, la discriminació racial que patien els ciutadans negres a Following the color Line (1908).

²⁵ Jacinto Pérez Iriarte, "El magazine", dins Enciclopedia de periodismo III: El periodismo escrito, Barcelona, Mitre, 1986, p. 186.

²⁶ Emery, op. cit., p. 403.

The Jungle (1906)²⁷ va assolir, tal vegada, la cota més alta dins el moviment *muckraker*, almenys pel que fa a la conjunció de reportatge i novel·la. L'obra, el propòsit de la qual era "to portray the plight of immigrant workers in Chicago's packinghouses", va resultar "so terrifying in its charges of unsanitary and callous practices in meat handling that it caused a nationwide revulsion"²⁸.

The Jungle s'inspira en The Condemned Meat Industry, un reportatge sobre els escorxadors de Chicago escrit per Sinclair uns anys abans. Es un llibre estremidor, colpidor i, tanmateix, gairebé desconegut al nostre país. Tot partint de la peripècia dramàtica d'una família d'immigrants lituans en el Chicago de principis de segle, Sinclair presenta un quadre complet i minuciós, a voltes fantasmagòric, de la misèria de la classe obrera als Estats Units.

Per a escriure el llibre, Sinclair es basà en la seva pròpia tasca com a reporter i en el seu coneixement directe dels efectes socials del capitalisme monopolista ascendent²⁹. Alguns crítics han retret a Sinclair el final de The Jungle, en què el protagonista, després d'un *via crucis* de misèria, troba l'esperança i la salvació en el

²⁷ Upton Sinclair, La jungla, Barcelona, Noguer, 1977.

²⁸ Emery, op. cit., p. 505.

²⁹ El lloc on transcorre la història, la perifèria de Chicago i els grans escorxadors -d'animals i d'homes-, inspirà anys més tard un altre escriptor socialista, Bertolt Brecht, qui situà la seva peça dramàtica Die heilige Johanna der Schlachthöfe (Santa Joana dels escorxadors) en un escenari molt semblant.

socialisme. Aquest redemptorisme un xic ingenu no perjudica, tanmateix, el conjunt de l'obra, caracteritzada per una meticulositat extrema en el registre d'ambients i situacions -la intensitat dramàtica dels quals tenyeix sovint el text d'una atmosfera que recorda les pintures expressionistes d'Otto Dix o George Grosz.

No obstant, el fet que Sinclair recrei situacions autèntiques a través de procediments de caràcter novel·lesc planteja algunes qüestions, importants però de mal resoldre, relatives a la condició fictícia o documental de l'obra. En rigor, The Jungle no és un document veraç, ja que no ret compte de fets autèntics. Però no hi ha dubte que es tracta d'una representació veritable -ordida mitjançant els procediments de representació de la versemblança realista- de situacions reals que l'escriptor-periodista va tenir ocasió d'observar en nombroses ocasions gràcies a la seva anterior dedicació al reporterisme.

Els personatges principals de l'obra -especialment Jurgis, el seu protagonista- no són, en rigor, meres fabulacions, fruit de la imaginació capriciosa de Sinclair, sinó una mena de *tipus* emblemàtics d'éssers humans realment existents, *condensacions* de trets, situacions i caràcters reals, registrats per l'escriptor al llarg d'anys d'observació periodística. La localització de la història a escenaris autèntics, d'existència demostrable amb dades i documents, abona la tesi que The Jungle és una mena de gran reportatge -de fresc- bastit literàriament mitjançant convencions manllevades a la novel·la de ficció.

Tota una generació d'escriptors naturalistes estadounidencs està estretament relacionada amb els *muckrakers*, començant pel ja citat Upton Sinclair i seguint amb Stephen Crane, Frank Norris, Theodore Dreiser i, molt especialment, Jack London.

Com els seus companys de generació, London va ser un escriptor molt influït pel llavors puixant ideari socialista, però també per l'evolucionisme de Darwin i per la filosofia de Nietzsche. Romàntic, aventurer, rousseaunià nostàlgic d'una humanitat igualitària i reconciliada amb la natura, London va escriure esplèndides peces de ficció, algunes d'elles, com The Iron Heel (1907)³⁰, amarades d'un propòsit de denúncia de les injustícies socials engendrades pel ferotge capitalisme monopolista³¹.

Fora del territori de la ficció, London va escriure The People of The Abyss (1903)³², un acurat reportatge d'investigació sobre la misèria de la classe obrera en el East End de Londres. Segons explica el propi London al prefaci del llibre,

"The experiences related in this volume fell to me in the summer of 1902. I went down into the under-world of London with an attitude of mind which I may best liken to that of the explorer. I was open to

³¹ Emery, op. cit., p. 406, assenyala que London "captured in his stories of adventure and raw, brutal experience a full expression of the rising protest against the capitalistic system".

³² Jack London, The People of the Abyss, London, The Journeyman Press, 1977.